

START:AV taikymas laisvės atėmimo bausmę atliekančių jaunų suaugusiųjų imtyje: psichometrinių charakteristikų ir konvergentinio validumo tikrinimas

Virginija Klimukienė

Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas
virginija.klimukiene@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0009-0003-4526-4456>
<https://ror.org/03nadee84>

Alfredas Laurinavičius

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Psichologijos institutas
alfredas.laurinavicius@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0002-8165-422X>
<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Bausmių vykdymo sistemoje nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas padeda individualizuoti resocializacijos procesą, priimti sprendimus dėl kalinimo sąlygų ir nuteistojo lygtinio paleidimo į laisvę. Rizikos vertinimo instrumentai, tokie kaip START:AV, leidžia ne tik nustatyti rizikos lygį, bet ir efektyviai planuoti korekcines intervencijas. Rizikos ir apsauginiai veiksniai, kurių analize yra paremti rizikos vertinimo instrumentai, skiriasi – priklauso nuo amžiaus, todėl yra atskiri instrumentai, skirti paaugliams ir suaugusiesiems. Perėjimas iš paauglystės į suaugusiojo amžių neįvyksta sulig 18-uju gimtadieniu, todėl vis labiau akcentuojama, kad bausmių vykdymo ypatumai, taikomi nepilnamečiams, turėtų būti pratęsti iki 24 metų amžiaus. Tyrimo tikslas – įvertinti paaugliams skirto START:AV psichometrines charakteristikas ir konvergentinį validumą 18–23 metų amžiaus nuteistųjų vyrų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, imtyje. Tyrime dalyvavo 99 jaunuoliai, bausmę atliekantys keturiuose Lietuvos kalėjimuose. Neigiamos tarpusavio koreliacijos tarp START:AV stiprybių ir sunkumų atitinka kitų tyrimų rezultatus ir patvirtina prielaidą, kad jie yra susiję, tačiau ne tapatūs konstruktai. START:AV konvergentiniam validumui patikrinti buvo naudojamas Achenbacho empiriškai pagrįsto vertinimo sistemos ASEBA paties suaugusiojo pildomas klausimynas (ASR). Nustatytos reikšmingos koreliacijos tarp START:AV vertinimų ir ASR adaptyvaus funkcionavimo, internalių ir eksternalių sunkumų. Gauti rezultatai rodo, kad START:AV gali būti tinkamas laisvės atėmimo bausmę atliekančių 18–23 metų vyrų neigiamų pasekmių rizikai vertinti. Siekiant pagrįsti START:AV praktinį naudingumą, būtų reikalingi prognostinio validumo tyrimai jaunų suaugusiųjų imtyje.

Pagrindiniai žodžiai: jauni suaugusieji, laisvės atėmimo bausmė, nusikalstamas elgesys, rizikos vertinimas, START:AV.

Received: 2024-11-21. **Accepted:** 2025-01-14.

Copyright © 2025 Virginija Klimukienė, Alfredas Laurinavičius. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

START:AV in Incarcerated Young Adults: A Study of Psychometric Properties and Convergent Validity

Abstract. In the penitentiary system, criminal risk assessment aids in tailoring the resocialization process and informs decisions about detention conditions and eligibility for conditional release. Risk assessment instruments such as START:AV facilitate both the identification of the risk level and the planning of targeted interventions. The final judgment about the risk is based on the analysis of risk and protective factors, which differ by age, leading to the implementation of separate assessment instruments for adolescents and adults. The transition from adolescence to adulthood does not occur with the 18th birthday; therefore, there is an increasing emphasis on extending correctional measures applied to adolescents up to the age of 24. The aim of the study is to examine the psychometric characteristics and convergent validity of START:AV, designed for adolescents, in a sample of male offenders aged 18 to 23. The study involved 99 young individuals incarcerated in four prisons in Lithuania. Negative correlations found between START:AV strengths and vulnerabilities align with the findings of other studies and support the assumption that although they are related, yet, they remain distinct constructs. The Achenbach System of Empirically Based Assessment (ASEBA) Adult Self-Report (ASR) was used to assess the convergent validity of START:AV. The results confirmed that START:AV may be applicable for assessing the risk of adverse outcomes in incarcerated adults aged 18–23. Further studies on its predictive validity in the sample of emerging adults would be necessary to substantiate the practical utility of this instrument.

Keywords: young adults, incarceration, criminal behaviour, risk assessment, START:AV.

Įvadas

Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas yra neatsiejama laisvės atėmimo bausmės vykdymo sistemos dalis (Desmarais & Zottola, 2020). Jis suteikia informacijos apie bausmę atliekančio asmens ypatumus, nusikalstamo elgesio istoriją ir tikimybę, kad asmuo pakartotinai nusikalsta (Fazel et al., 2019). Todėl, remiantis rizikos vertinimu, yra daromi sprendimai dėl laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygų, korekcinio priemonių pobūdžio ir intensyvumo, lygtinio paleidimo taikymo (Bowers & Friendship, 2017; Shingler et al., 2018). Struktūruotų ir empiriškai pagrįstų nusikalstamo elgesio rizikai vertinti skirtų instrumentų priskaičiuojama daugiau kaip du šimtai (Singh et al., 2014). Jie gali būti taikomi skirtingoms nuteistųjų grupėms, pavyzdžiui, pagal padaryto nusikaltimo specifiką ar pagal amžių (Viljoen, Cruise et al., 2012).

Vienas tokių instrumentų, skirtų 12–17 metų paauglių neigiamų pasekmių rizikai vertinti, yra *Rizikos ir atsako į intervencijas artimiausioje ateityje vertinimo paauglių versija* (angl. *Short-Term Assessment of Risk and Treatability: Adolescent Version*; sutr. START:AV; Viljoen, Nicholls, Cruise, Desmarais, & Webster, 2014). Jis remiasi struktūruotu specialisto sprendimu (sutr. SSS) – tokiu vertinimo būdu, kai sprendimą, kokia yra rizika pakartotinai nusikalsti, priima specialistas, remdamasis teoriškai ir empiriškai pagrįstų rizikos ir apsauginių veiksnių analize (Hart et al., 2017). SSS, skirtingai nei statistinis rizikos vertinimas, orientuojasi ne tik į rizikos statuso (angl. *risk status*), bet ir į rizikos būsenos (angl. *risk state*) nustatymą (Douglas & Skeem, 2005). Kitaip tariant, juo siekiama ne tik identifikuoti tuos asmenis, kurių nusikalstamo elgesio rizika, palyginti su kitais, yra didesnė, bet ir atitinkamai įvertinti, kokio intensyvumo intervencijos konkrečiam asmeniui yra reikalingos (Douglas & Kropp, 2002). Rizikos būseną padeda nustatyti, kas konkrečiam asmeniui konkrečiu metu didina tikimybę nusikalsti ir į ką nukreipiant atitinkamas intervencijas nusikalstamo elgesio rizika būtų valdoma (Dou-

glas & Skeem, 2005). Taigi SSS grindžiami rizikos vertinimo instrumentai padeda ne tik įvertinti rizikos lygį, bet ir planuoti intervencijas (Skeem & Monahan, 2011). Pavyzdžiui, START:AV pateikia instrukcijas, kaip vertinimo metu surinktos informacijos pagrindu galima formuluoti atvejį, numatyti potencialius elgesio scenarijus ir parinkti tinkamas gydymo ir (ar) resocializacijos priemonės (Viljoen ir kt., 2018).

Naujausios kartos rizikos vertinimo instrumentai, tokie kaip START:AV, pasižymi tuo, kad į vertinimą įtraukia ne tik riziką pakartotinai nusikalsti didinančius, bet ir mažinančius veiksnius. Apsauginių veiksnių vertinimas iliustruoja į stiprybes orientuoto požiūrio taikymą praktikoje (Wanamaker et al., 2018). Toks vertinimas, priešingai nei deficitiniu požiūriu paremtas, tai yra tik rizikos veiksnių pagrindu atliekamas, vertinimas yra tikslesnis, mažiau pervertinantis riziką, o į apsauginius veiksnius nukreiptos intervencijos – labiau įtraukiančios ir motyvuojančios keistis (Adjorlolo, 2017; de Vries Robbé et al., 2015; Lodewijks et al., 2010; Shepherd et al., 2018). Nors literatūroje apsauginiai veiksniai apibrėžiami skirtingai (Miller MacDonald, 2016; Polaschek, 2016; Shepherd et al., 2018), START:AV autoriai juos apibrėžia kaip stiprybes – individualias charakteristikas ar aplinkos išteklius, tiesiogiai ar netiesiogiai mažinančius neigiamų pasekmių riziką (Viljoen, Cruise et al., 2012). Stiprybės yra suprantamos kaip atskiri, su sunkumais susiję, tačiau ne jų nebuvimui tapatūs, veiksniai (de Vries Robbé et al., 2015). Koreliacijos tarp stiprybių ir sunkumų yra statistiškai reikšmingai neigiamos, tačiau jų efekto dydžiai gali varijuoti nuo vidutinio stiprumo iki stipraus (De Beuf et al., 2023; de Vries Robbé, 2014; Desmarais et al., 2012; Viljoen, Beneteau et al., 2012). Tyrimai rodo, kad vertinant START:AV, daugumai jaunuolių (t. y. daugiau nei 95 proc.) yra nustatoma bent viena stiprybė (De Beuf et al., 2023; Desmarais et al., 2012; Viljoen, Beneteau et al., 2012), o pasak Shepherd ir bendra autorių (2018), nors vieno apsauginio veiksnio turėjimas 3,2 karto sumažina teistų jaunuolių pakartotinių nusikaltimų riziką šešių mėnesių laikotarpiu.

Siekiant tikslesnio ir patikimesnio nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo, yra svarbu sukonkretinti prognozuojamo nusikalstamo elgesio pobūdį. Singh ir bendra autorių (2011) atlikta metaanalizė parodė, kad specifinio elgesio (pvz., smurto, seksualinio smurto) rizikos vertinimo instrumentų prognostinis validumas yra didesnis nei tų, kurie prognozuoja bendrą nusikalstamą elgesį. Skirtingo pobūdžio nusikaltimus darantys asmenys nėra homogeniška grupė (Farrington et al., 2012), pavyzdžiui, smurtinių nusikaltėlių kriminalinė istorija prasideda anksčiau ir jų nusikaltimai labiau susiję su individualiais veiksniais (Moffitt, 2018), o turtinius nusikaltimus darančių asmenų elgesys labiau priklauso nuo konteksto (pvz., bendraamžių įtakos, prastos tėvų priežiūros) ypatumų (Frick & Viding, 2009). Iš kitos pusės, skirtingos neigiamos pasekmės yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, nes vienoks probleminis elgesys gali paskatinti kitokį (Viljoen, Cruise et al., 2012), ypač paauglystės ir jauno suaugusiojo raidos laikotarpiu, kai pasireiškia polinkis į įvairaus pobūdžio rizikingą elgesį (Bailen, Green, & Thompson, 2019; Cauffman & Steinberg, 2012). Remiantis šiomis prielaidomis, START:AV orientuojasi ne į bendro nusikalstamo elgesio, bet į skirtingų neigiamų pasekmių, susijusių su žala sau (nesuicidinio žalojimosi, savižudybės, nesirūpinimo sveikata) ir žala kitiems bei taisyklių nesilaikymu (smurto,

nesmurtinių nusikaltimų, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ar savavališko nedalyvavimo), rizikos vertinimą.

START:AV pavadinimas suponuoja, kad tiek rizikos vertinimas, tiek intervencijų planavimas vyksta artimiausiam laikotarpiui, t. y. trims mėnesiams (Viljoen et al., 2014). Iš vienos pusės, trumpalaikės prognozės yra daug tikslesnės nei ilgalaikės (Penney, 2021). Iš kitos pusės, orientacija į trumpą laikotarpį atspindi požiūrį, kad tiek vertinamas asmuo, tiek jo aplinka nėra statiški, ypač jauname amžiuje (Viljoen et al., 2018; Viljoen et al., 2016). Raidos ypatumai yra labai svarbus aspektas, į kurį reikia atsižvelgti atliekant rizikos vertinimą, dėl to standartizuoti instrumentai turi vertinti konkrečiam raidos tarpsniui tinkamus veiksnius (De Beuf et al., 2023). Todėl nepilnamečių rizikos vertinimui yra naudojami atskiri instrumentai, kurie dažnai yra modifikuotos suaugusiųjų rizikos vertinimo instrumentų versijos (Viljoen et al., 2016). Šiame kontekste nėra aišku, kaip reikėtų vertinti tapsmo suaugusiuoju amžiaus tarpsnio jaunuolius (Kleeven et al., 2023), nes perėjimas iš paauglystės į suaugusiojo amžių neįvyksta sulig 18-uoju gimtadieniu. Be to, psichosocialinis brendimas šiuolaikinėje visuomenėje trunka ilgiau (Arnett, 2007), todėl bausmių vykdymo sistemose nepilnamečiams taikomi ypatumai (bausmės trukmė, laikymo sąlygos, rizikos vertinimo instrumentai ir korekcinės intervencijos) yra ar bent turėtų būti pratęsimi iki 21 ar net 24 metų amžiaus (Cauffman et al., 2015; Cunha et al., 2023; Farrington et al., 2012; Farrington et al., 2017). Tyrimų rezultatai patvirtina, kad paaugliams skirtų rizikos vertinimo instrumentų prognostinis validumas jaunų suaugusiųjų imtyse yra toks pat geras (Kleeven et al., 2023; Vincent et al., 2019) arba netgi geresnis (Viljoen et al., 2008).

Nors START:AV įvairių šalių praktikoje taikomas jau daugiau nei dešimtmetį, jo tinkamumas jauniems suaugusiesiems nėra tikrintas. Literatūroje galima rasti, kad šis instrumentas yra patikimas ir validus paauglių, esančių probacijos priežiūroje (Viljoen, Beneteau et al., 2012), uždaroje bausmių vykdymo institucijose (De Beuf et al., 2023; Desmarais et al., 2012) ir klinikinėje aplinkoje (Sher et al., 2017). Lietuvoje atlikti tyrimai su probacijos priežiūroje esančiais nepilnamečiais patvirtino START:AV konvergentinį (Klimukienė et al., 2018) ir prognostinį (Laurinavičius ir Ustinavičiūtė-Klenauskė, 2020) validumą. Laisvės atėmimo bausmę atliekančių paauglių imtyje nustatytos statistiškai reikšmingos vidutinio stiprumo koreliacijos tarp START:AV sunkumų bei stiprybių ir prokriminalinių nuostatų: tolerancijos teisės pažeidimų atžvilgiu ir tapatinimosi su nusikalstančiais kitais (Ustinavičiūtė-Klenauskė ir Klimukienė, 2020). Šiuo tyrimu yra siekiama pagrįsti START:AV tinkamumą jaunų suaugusiųjų rizikos vertinimui. Tyrimo tikslas – įvertinti START:AV psichometrinės charakteristikas: stiprybių ir sunkumų tarpusavio koreliacijas, jų ryšį su skirtingų neigiamų pasekmių rizika ir konvergentinį validumą laisvės atėmimo bausmę atliekančių 18–23 metų vyrų imtyje. Tyrime yra keliamos tokios hipotezės:

1. START:AV atskirų elementų tarpusavio ryšiai atitinka teorines prielaidas ir empirinių tyrimų paauglių imtyse rezultatus.
 - a. START:AV stiprybės ir sunkumai yra tarpusavyje neigiamai susiję vidutinio ir didelio stiprumo ryšiais.
 - b. START:AV stiprybės neigiamai, o sunkumai teigiamai susiję su neigiamų pasekmių rizika.

2. Specialisto vertinamos START:AV stiprybės, sunkumai ir neigiamų pasekmių rizika yra susiję su ASR įvertintu jaunuolių adaptyviu funkcionavimu, internaliais bei eksternaliais sunkumais.

Metodika

Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 99 vyriškosios lyties jaunuoliai, kurių amžiaus vidurkis 20,74 metų ($SD = 1,68$; nuo 18 iki 23 metų imtinai), atliekantys bausmę keturiuose Lietuvos kalėjimų tarnybos kalėjimuose: Alytaus ($n = 38$), Kauno ($n = 20$), Pravieniškių 1-ame ($n = 17$) ir Pravieniškių 2-ame ($n = 24$). 24 tyrimo dalyviai (24,2 proc.) buvo teisti pirmą kartą; vidutinis teistumų skaičius $M = 4,42$ ($SD = 3,30$; nuo 1 iki 15). Vidutinė skirtos bausmės trukmė $M = 37,17$ ($SD = 27,20$; nuo 4 iki 123 mėnesių). Vidutinis laikas, praleistas atliekant laisvės atėmimo bausmę $M = 14,53$ ($SD = 15,01$; nuo 0 iki 74 mėnesių). Kitos demografinės tyrimo dalyvių imties charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė

Tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos

Demografinės charakteristikos		(N = 99)	
		n	%
Gimtoji kalba	Lietuvių	91	91,9
	Rusų	3	3,0
	Lenkų	1	1,0
	Kita (romų)	3	3,0
	Nėra informacijos	1	1,0
Šeiminė padėtis	Turi partnerę / draugę / sutuoktinę	29	29,3
	Neturi partnerės / draugės / sutuoktinės	68	68,7
	Nėra informacijos	2	2,0
Išsilavinimas	Nebaigtas pagrindinis	5	5,1
	Pagrindinis (10 klasių)	64	64,6
	Vidurinis (12 klasių) arba profesinis	28	28,3
	Nėra informacijos	2	2,0
	Pastaruosius šešis mėnesius mokėsi	32	32,3
	Pastaruosius šešis mėnesius dirbo	38	38,4
	Pastaruosius šešis mėnesius gyveno su partnere / drauge / sutuoktine	14	14,1
Sunkiausias paskutinio teistumo nusikaltimas	Smurtinis	30	30,3
	Turtinis	42	42,4
	Seksualinis	10	10,1
	Narkotikų platinimas	17	17,2

Įvertinimo būdai

Rizikos ir atsako į intervencijas artimiausiu metu vertinimo paauglių versija (START:AV) (angl. *Short-Term Assessment of Risk and Treatability: Adolescent Version*; Viljoen et al., 2014) yra neigiamų pasekmių rizikos trijų mėnesių laikotarpiu vertinimo instrumentas. Jį sudaro 27 teiginiai, kurių kiekvienas yra vertinamas ir kaip sunkumas, ir kaip stiprybė remiantis iš įvairių šaltinių surinkta informacija pagal šio instrumento vadove pateiktus kriterijus (Viljoen et al., 2018). Teiginiai yra koduojami pagal trijų balų skalę, kur 0 = *sunkumas / stiprybė mažai pasireiškia*, 1 = *sunkumas / stiprybė vidutiniškai pasireiškia*, 2 = *sunkumas / stiprybė labai pasireiškia*. Šiame tyrime du teiginiai – „Medikamentų vartojimas“ ir „Papildomas teiginys“ – nebuvo vertinami, todėl bendras sunkumų ir stiprybių balas gali kisti nuo 0 iki 50. START:AV teiginiai gali būti skirstomi į tris grupes: 12 teiginių vertina *individualias jaunuolio charakteristikas* (pvz., įveika, impulsų kontrolė, emocinė būklė, nuostatos, socialiniai įgūdžiai); 10 teiginių *atspindi santykius ir aplinkos ypatumus* (pvz., santykiai su bendraamžiais ir (ar) tėvais / globėjais, tėvystės įgūdžiai, bendruomenė, materialūs ištekliai, išoriniai dirgikliai); penki teiginiai analizuoja *atsaką į intervencijas* (pvz., savivoka, planai). Pažymėtina, kad šios teiginių grupės išskirtos ne statistiniu pagrindu, bet labiau praktiniais tikslais – kad būtų patogiau planuoti korekcines intervencijas (Viljoen et al., 2014).

Specialistas, įvertinęs sunkumus bei stiprybes ir vadovaudamasis instrumento vadove pateiktomis instrukcijomis, priima sprendimą dėl aštuonių neigiamų pasekmių (smurto, nesmurtinių nusikaltimų, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, savavališko nedalyvavimo, nesuicidinio žalojimosi, savižudybės, viktimizacijos ir nesirūpinimo sveikata) rizikos lygio artimiausiu trijų mėnesių laikotarpiu. Rizikos lygis yra vertinamas pagal tris kategorijas: maža = *minimali rizika*, vidutinė = *didesnė nei vidurkis rizika* ir didelė = *rimta rizika*. Tyrimo tikslais šios kategorijos koduojamos atitinkamai 0, 1 ir 2.

Paties suaugusiojo pildomas klausimynas (ASR) (angl. *Adult Self Report for Ages 18–59*; Achenbach & Rescorla, 2003) yra Achenbacho empiriškai pagrįsto vertinimo sistemos ASEBA klausimynas, leidžiantis įvertinti suaugusiųjų adaptyvaus elgesio ypatumus bei elgesio ir emocijų sunkumus. Pildydamas ASR formą asmuo apibūdina savo paties funkcionavimą per paskutinius šešis mėnesius, todėl gauti rezultatai yra naudojami psichikos sveikatos priežiūros, teismo psichiatrijos ir bausmių vykdymo sistemoje tiek klinikinio vertinimo, tiek mokslinio tyrimo tikslais (de Vries et al., 2020).

ASR pirmąją dalį sudaro penkios adaptyvaus elgesio skalės: draugų, sutuoktinio / partnerio, šeimos, darbo ir išsilavinimo. *Draugų skalę* sudaro keturi teiginiai (pvz., *kiek asmuo turi draugų, ar gerai su jai sutaria, kaip dažnai jie jį aplanko*), vertinami pagal skalę nuo 0 iki 3. Suminis Draugų skalės įvertis gali kisti nuo 0 iki 12. *Sutuoktinio / partnerio skalės* įverčiai skaičiuojami tik tada, jeigu asmuo pastaruosius 6 mėnesius gyveno su savo sutuoktine / partnere. Mūsų tyrime tokią informaciją pateikė tik 14 dalyvių, todėl šios skalės į analizę netraukėme. *Šeimos skalę* sudaro devyni teiginiai, vertinantys santykius su artimaisiais (t. y. tėvu, motina, broliais, seserimis) pagal skalę nuo 0 iki 2. Vidutinis skalės įvertis gaunamas suminį įvertį padalinus iš pažymėtų dalių. *Darbo skalę* sudaro aštuoni teiginiai, vertinantys santykius su bendradarbiais, viršininkais, pasitenkinimą

savo darbu ir pastangas darbą atlikti kuo geriau. Šios skalės įverčiai skaičiuojami tik tada, jeigu asmuo pastaruosius 6 mėnesius dirbo. Suminis Darbo skalės vertinimas gaunamas iš dviejų pozityviai darbą vertinančių teiginių sumos atėmus šešių neigiamai darbą vertinančių teiginių sumą; jis gali kisti nuo –12 iki 4. *Išsilavinimo skalę* sudaro penki teiginiai, vertinami tik tuo atveju, jeigu asmuo pastaruosius 6 mėnesius mokėsi. Suminis Išsilavinimo skalės vertinimas gaunamas iš trijų pozityviai mokymąsi vertinančių teiginių sumos atėmus dviejų neigiamai mokymąsi vertinančių teiginių sumą; jis gali kisti nuo –4 iki 6.

ASR antrąją dalį sudaro 123 teiginiai, vertinantys elgesio ir emocijų sunkumus. Kiekvienas teiginys, kuriuo asmuo apibūdinamas per pastaruosius 6 mėnesius, vertinamas pagal balų skalę: 0 = *teiginys neteisingas*, 1 = *iš dalies ar kartais teisingas*, 2 = *visiškai arba dažniausiai teisingas*. Teiginių pagrindu yra sudarytos aštuonios pirminės sunkumų skalės: *Nerimastingumo / depresiškumo* (18 teiginių); *Užsisklendimo* (9 teiginiai); *Somatinių skundų* (12 teiginių); *Mąstymo sunkumų* (10 teiginių); *Dėmesio sunkumų* (15 teiginių); *Agresyvaus elgesio* (15 teiginių); *Taisyklių laužymo* (14 teiginių); *Erzinančio elgesio* (6 teiginiai); *Kitų problemų* (21 teiginys). Tyrime naudotų šių skalių įverčių pagrindu sudaryti trys išvestiniai rodikliai: Internalių sunkumų skalė, Eksternalių sunkumų skalė ir Bendras sunkumų įvertis. *Internalių sunkumų skalė* apima sindromus, kurie susiję su asmeninėmis problemomis, ir yra gaunama susumavus Nerimastingumo / depresiškumo, Užsisklendimo ir Somatinių skundų skalių įverčius. *Eksternalių sunkumų skalė* apima sindromus, kurie susiję su socialinėmis problemomis ir konfliktais su kitai žmonėmis. Ji yra suminė Agresyvaus elgesio, Taisyklių laužymo ir Erzinančio elgesio skalių įverčių išraiška. *Bendras sunkumų įvertis* gaunamas sudėjus visų sunkumų skalių įverčius (Šimulionienė ir kt., 2016).

Tyrimo eiga

Imties sudarymas

Tyrimas buvo atliekamas keturiuose iš aštuonių Lietuvos kalėjimų tarnybos kalėjimų, kuriuose bausmę iš viso atliko 153 vyriškosios lyties, 18–23 metų jaunuoliai. Iš jų 115 nuteistųjų (75 proc.) buvo pasiekiami (t. y. neišvykę į teismus, darbą ar pasimatymą su artimaisiais), o iš jų 99 jauni suaugusieji (86,1 proc.) sutiko dalyvauti tyrime. Palyginus sutikusiujų ir nesutikusiujų dalyvauti tyrime sociodemografines charakteristikas, gauta, kad nesutikusieji buvo statistiškai reikšmingai vyresni (Manno ir Whitney $U = 531,500$, $p = 0,032$), tačiau reikšmingų skirtumų pagal teistumų skaičių, nusikaltimo pobūdį, bausmės trukmę ar laiką, praleistą atliekant laisvės atėmimo bausmę, rasta nebuvo.

Duomenų rinkimas

Tyrimas atliktas gavus Vilniaus universiteto Psichologinių tyrimų atitikties mokslinių tyrimų etikai komiteto leidimą (Nr. 16/(1.13E)250000-KT-33). Tyrimo dalyviai pasirašė Sutikimą dalyvauti tyrime. Jiems buvo pristatyti tyrimo tikslai, eiga ir galimybė pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu iš anksto neįspėjus ir be jokių neigiamų pasekmių. Šio straipsnio pagrindinė autorė buvo atsakinga už duomenų rinkimą ir START:AV kodavimą. Ji dalyvavo instrumento autorių J. Viljoen ir K. Cruise mokymuose ir turi praktinės patirties

vertinant nusikalstamo elgesio riziką. Be to, ji prisidėjo prie 2017–2019 metais vykdyto START:AV adaptavimo Lietuvai tyrimo, kurio rezultatai parodė puikų vertintojų tarpusavio suderinamumą (ICC1 ir ICC2 svyravo nuo 0,82 iki 0,96) (Klimukienė et al., 2018).

Tyrimo dalyvių buvo prašoma užpildyti *Paties suaugusiojo pildomą klausimyną* (ASR) ir gražinti jį užklijuotame voke. Demografiniai duomenys buvo renkami remiantis nuteistųjų bylų medžiaga. Galiausiai buvo atlikti pusiau struktūruoti interviu (trukmė $M = 39,53$ minutės, $SD = 9,42$) su nuteistaisiais, o jų įrašai panaudoti atliekant START:AV kodavimą.

Trūkstami duomenys

Dėl informacijos stokos nebuvo galima įvertinti kai kurių START:AV sunkumų ir stiprybių. Atsižvelgiant į autorių rekomendacijas (pvz., Viljoen, Beneteau et al., 2012), atvejai, kai yra daugiau nei 20 proc. neįvertintų teiginių (t. y. neįvertinti daugiau nei 5 START:AV sunkumai ar stiprybės), iš analizės turi būti pašalinti. Šiame tyrime buvo vienas atvejis, kai buvo neįvertintas vienas teiginys, ir kitas, kai buvo neįvertinti du teiginiai. Šiais atvejais bendras rezultatas buvo apskaičiuotas pagal formulę: perskaičiuotas bendras balas = [(bendras balas/50) x trūkstamų teiginių skaičius] + bendras balas (Desmarais et al., 2012). Taip pat kai kurie dalyviai nevisiškai užpildė ASR klausimyną. Tais atvejais, kai buvo praleisti mažiau nei 8 teiginiai, remiantis ASR vadovu (Achenbach & Rescorla, 2003; Šimulionienė ir kt., 2016), neadaptivaus funkcionavimo skalės įvertis buvo perskaičiuotas trūkstamas reikšmes pakeičiant esamų skalės balų vidurkiu. Šiame tyrime trūkstamos reikšmės buvo perskaičiuotos 24 proc. atvejų. Toks praleistų teiginių skaičius atitinka ir kitų tyrimų rezultatus (de Vries et al., 2020).

Duomenų analizė

Duomenų analizei naudota „IBM SPSS Statistics 23“ programinė įranga, apskaičiuoti aprašomosios statistikos rodikliai: vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir dažniai. Duomenų pasiskirstymo normalumui tikrinti taikytas asimetrijos ir eksceso koeficientas. Koreliacijoms tarp kintamųjų skaičiuoti naudoti Pearsono ir Spearmano koreliacijos koeficientai. Vertinant koreliacijos koeficientų efekto dydžius buvo remtasi (Cohen, 1992) gairėmis, pagal kurias $r > 0,10$ rodo silpną, $r > 30$ – vidutinį, o $r > 50$ – stiprų ryšį.

Rezultatai

Aprašomoji statistika

Tyrimo kintamųjų aprašomoji statistika pateikta 2 lentelėje. Asimetrijos ir eksceso koeficientų analizė parodė, kad ASR skalių duomenys nėra pasiskirstę normaliai. Vidinis suderintumas yra pakankamas: ASR adaptivaus elgesio skalių *Cronbacho a* svyruoja nuo 0,72 (Draugų skalės) iki 0,80 (Išsilavinimo skalės), neadaptivaus elgesio skalių ir bendro sunkumų įverčio *Cronbacho a* svyruoja nuo 0,92 iki 0,95. START:AV stiprybių ir sunkumų *Cronbacho a* svyruoja nuo 0,71 iki 0,89, išskyrus stiprybes atsako į intervencijas srityje, kur *Cronbacho a* siekia 0,63.

Bendro START:AV stiprybių balo vidurkis 13,85, o sunkumų – 18,73. Visi tyrimo dalyviai yra vertinti kaip turintys bent 3 vidutinius ar didelius sunkumus ir bent vieną vidutinę ar didelę stiprybę.

2 lentelė

ASR adaptyvaus ir neadaptyvaus funkcionavimo skalių bei START:AV stiprybių, sunkumų ir neigiamų pasekmių vertinimo aprašomoji statistika

		Aprašomoji statistika					
		<i>M</i>	<i>SD</i>	Diapazonas	α	Asimetriškos koeficientas	Eksceso koeficientas
ASR							
Draugai		6,95	3,24	0–12	0,72	–0,67	–0,36
Šeima		1,67	0,55	0–2	0,83	–1,77	2,19
Darbas		2,03	2,79	–7–4	0,76	–1,72	2,47
Išsilavinimas		4,23	2,25	–2–6	0,80	–1,41	1,24
Internalūs sunkumai		14,08	13,54	0–57	0,95	1,59	2,18
Eksternalūs sunkumai		13,48	10,74	0–58	0,92	1,51	3,09
Bendras balas		48,63	33,50	2–174	0,94	1,38	2,62
START:AV veiksniai							
Bendras balas	ST	13,86	6,95	1–34	0,87	0,48	0,43
	SN	18,73	9,42	3–41	0,89	0,37	–0,68
Individualūs	ST	6,20	4,14	0–18	0,81	0,74	0,49
	SN	8,25	5,28	0–22	0,85	0,49	–0,56
Santykiai ir aplinka	ST	6,16	2,84	0–13	0,71	–0,14	–0,41
	SN	7,55	3,73	1–16	0,72	0,39	–0,51
Atsakas į intervencijas	ST	1,49	1,37	0–6	0,63	0,77	0,35
	SN	2,92	2,00	0–6	0,86	0,05	–1,27
START:AV rizika		<i>M</i>	<i>SD</i>	Dažnis, %			
				Maža	Vidutinė	Didelė	
Smurto		0,37	0,54	65,8	31,6	2,5	
Nesmurtinių nusikaltimų		0,53	0,57	50,6	45,6	3,8	
Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo		0,67	0,73	48,1	36,7	15,2	
Savavališko nedalyvavimo		0,65	0,66	45,6	44,3	10,1	
Savižudybės		0,06	0,25	93,7	6,3	0	
Nesuicidinio žalojimosi		0,08	0,31	93,7	5,1	1,3	
Viktimizacijos		0,14	0,42	88,6	8,9	2,5	
Nesirūpinimo sveikata		0,20	0,40	79,7	20,3	0	

Pastaba. ST = stiprybė; SN = sunkumas.

Vertinant neigiamų pasekmių rizikos lygi, žalos sau (savižudybės, nesuicidinio žalojimosi, viktimizacijos ir nesirūpinimo savimi) rizika daugeliu atvejų vertinama kaip maža, o žala kitiems, ypač nesmurtiniai nusikaltimai, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas ir savavališkas nedalyvavimas, daugiau nei puse atvejų buvo vertinta kaip vidutinė ar didelė (atitinkamai 49,4 proc., 51,9 proc. ir 54,4 proc.) (žr. 2 lentelę).

START:AV stiprybių, sunkumų ir neigiamų pasekmių rizikos tarpusavio koreliacijos

Siekiant įvertinti sąsajas tarp START:AV stiprybių, sunkumų ir neigiamų pasekmių rizikos, buvo taikytas Pearsono koreliacijos koeficientas. Gauti rezultatai (jie pateikti 3 lentelėje) parodė, kad tarpusavio koreliacijos tarp bendro START:AV stiprybių ir bendro START:AV sunkumų balo bei tarp atskirų stiprybių ir sunkumų kategorijų yra statistiškai reikšmingai neigiamos (nuo $r = -0,39$ iki $r = -0,69$). START:AV sunkumų ir stiprybių koreliacijos su neigiamų pasekmių rizika varijuoja priklausomai nuo neigiamų pasekmių pobūdžio. Pavyzdžiui, koreliacijos tarp psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo rizikos ir START:AV stiprybių ir sunkumų tiek bendro balo, tiek atskirų kategorijų yra statistiškai reikšmingos, o jų efekto dydis varijuoja nuo vidutinio stiprumo iki stipraus. O statistiškai reikšmingų sąsajų tarp START:AV stiprybių, sunkumų ir savižudybės ar viktimizacijos rizikos rasta nebuvo. Smurto, nesmurtinių nusikaltimų ir nesuicidinio žalojimosi rizika teigiamai koreliuoja su START:AV sunkumų bendru balu, taip pat su sunkumais, pasireiškiančiais individualiu lygmeniu. Tyrimo rezultatai parodė, kad START:AV stiprybės santykių ir aplinkos lygmeniu reikšmingai neigiamai koreliuoja su specialisto sprendimu, kokia yra smurto, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir nesuicidinio žalojimosi artimiausių trijų mėnesių laikotarpiu rizika.

3 lentelė

START:AV stiprybių, sunkumų, neigiamų pasekmių istorijos ir rizikos koreliacijos

START:AV veiksniai		RSm	RNesm	RPMedž	RSNedal	RSav	RNeSav	RVikt	RNeSvei
Bendras balas	ST	-0,15	-0,12	-0,41**	-0,38**	-0,09	-0,22	0,08	0,12
	SN	0,35**	0,26*	0,58**	0,45**	0,18	0,22*	0,18	0,02
Individualūs	ST	-0,05	-0,13	-0,39**	-0,35**	-0,08	-0,17	0,13	-0,23*
	SN	0,40**	0,32**	0,66**	0,46**	0,18	0,24*	0,22	0,18
Santykiai ir aplinka	ST	-0,23*	-0,06	-0,31**	-0,22	-0,15	-0,25*	-0,05	-0,10
	SN	0,20	0,11	0,33**	0,26*	0,19	0,20	0,15	0,16
Atsakas į intervencijas	ST	-0,15	-0,13	-0,30**	-0,41**	0,06	-0,06	0,13	-0,10
	SN	0,21	0,17	0,41**	0,42**	0,04	0,05	0,01	0,09

Pastaba. ST = stiprybė; SN = sunkumas; RSm = smurto rizika; RNesm = nesmurtinių nusikaltimų rizika; RPSMedž = psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo rizika; RSNedal = savavališko nedalyvavimo rizika; RSav = savižudybės rizika; RNeSav = nesuicidinio žalojimosi rizika; RVikt = viktimizacijos rizika; RNeSvei = nesirūpinimo sveikata rizika. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

START:AV konvergentinis validumas

START:AV konvergentiniam validumui tikrinti buvo atlikta specialisto sprendimu grįstų START:AV stiprybių, sunkumų ir neigiamų pasekmių rizikos bei tyrimo dalyvių savistatos būdu vertintų ASR adaptyvaus ir neadaptyvaus funkcionavimo ypatumų koreliacinė analizė (4 lentelė). Išsilavinimas, kaip vienas iš adaptyvaus funkcionavimo aspektų, reikšmingai koreliavo tiek su bendrais START:AV sunkumų ir stiprybių balais, tiek su atskirų jų kategorijų įverčiais: didesnis įsitraukimas į mokymosi veiklas susijęs su mažesniais sunkumais ir didesnėmis stiprybėmis visose trijose vertintose START:AV veiksmų kategorijose. Išsilavinimas taip pat reikšmingai neigiamai siejosi su visų keturių žalos kitiems neigiamų pasekmių (smurto, nesmurtinių nusikaltimų, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir savavališko nedalyvavimo) rizika. Kita ne mažiau svarbi adaptyvaus funkcionavimo sritis susijusi su santykiais su šeimos nariais: artimesnių santykių su artimaisiais (tėvais, broliais / seserimis, vaikais (jeigu turi)) palaikymas reikšmingai teigiamai siejasi su stiprybėmis, ypač individualiu ir santykių bei aplinkos lygmenimis, ir reikšmingai neigiamai – su sunkumais bei psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo rizika. Įsitraukimas į darbinę veiklą reikšmingai siejasi su didesnėmis START:AV stiprybėmis ir mažesniais sunkumais individualiu ir atsako į intervencijas lygmenimis, o artimų santykių su draugais palaikymas – su didesnėmis START:AV stiprybėmis bei mažesniais sunkumais santykių lygmeniu ir mažesne savižudybės, nesuicidinio žalojimosi bei viktimizacijos rizika.

Rastos vidutinio stiprumo ASR vertinamų internalių ir eksternalių sunkumų bei bendro balo koreliacijos su START:AV sunkumų bendru balu ir sunkumais individualiu lygmeniu. Taip pat reikšmingos teigiamos koreliacijos tarp internalių sunkumų ir nesuicidinio žalojimosi bei viktimizacijos rizikos ir tarp eksternalių sunkumų ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo bei savavališko nedalyvavimo rizikos.

4 lentelė

START:AV stiprybių, sunkumų ir ASR adaptyvaus bei neadaptyvaus funkcionavimo koreliacijos

START:AV		ASR						
		Draugai	Šeima	Darbas	Išsilavinimas	Internalūs sunkumai	Eksternalūs sunkumai	Bendras balas
Bendras balas	ST	0,19	0,40**	0,42*	0,52**	-0,10	-0,07	-0,06
	SN	-0,27*	-0,32**	-0,24	-0,74**	0,34**	0,33**	0,33**
Individualūs	ST	0,09	0,29*	0,40*	0,64**	-0,07	-0,05	-0,02
	SN	-0,16	-0,26*	-0,33*	-0,75**	0,34**	0,40**	0,37**
Santykiai ir aplinka	ST	0,24*	0,40**	0,19	0,38*	-0,12	-0,08	-0,09
	SN	-0,34**	-0,33**	0,02	-0,56**	0,28*	0,18	0,21
Atsakas į intervencijas	ST	-0,07	0,23*	0,34*	0,30*	-0,06	-0,03	-0,04
	SN	-0,22	-0,25*	-0,35*	-0,53**	0,22	0,19	0,19
Smurto rizika		-0,11	0,06	0,03	-0,46*	0,05	0,11	0,10

START:AV	ASR						
	Draugai	Šeima	Darbas	Išsilavinimas	Internalūs sunkumai	Eksternalūs sunkumai	Bendras balas
Nesmurtinių nusikaltimų rizika	-0,08	0,07	0,03	-0,37*	0,18	0,06	0,15
Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo rizika	-0,14	-0,30*	-0,04	-0,72**	0,24	0,33**	0,30*
Savavališko nedalyvavimo rizika	0,02	-0,24	-0,17	-0,41*	0,17	0,33**	0,28*
Savižudybės rizika	-0,30**	-0,03	-0,01	-0,28	0,22	0,07	0,17
Nesuicidinio žalojimosi rizika	-0,35**	-0,10	-0,02	-0,28	0,34**	0,11	0,22
Viktimizacijos rizika	-0,29*	-0,23	0,07	-0,05	0,39**	0,18	0,30*
Nesirūpinimo sveikata rizika	-0,15	-0,19	0,08	-0,11	0,14	0,23	0,25*

Pastaba. ST = stiprybė; SN = sunkumas. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Rezultatų aptarimas ir išvados

Šiuo tyrimu siekiama patikrinti START:AV tinkamumą jaunų suaugusiųjų (18–23 m. amžiaus), atliekančių laisvės atėmimo bausmę, vertinimui. Analizuojant START:AV stiprybes ir sunkumus, rasta, kad vidutinis sunkumų balas siekė 18,73. Panašūs vidutiniai bendri sunkumų balai ($M = 19,89$, $SD = 5,78$) buvo gauti Lietuvoje laisvės atėmimo bausmę atliekančių paauglių imtyje (Laurinavičius & Klimukienė, 2020) ir kituose uždaroje institucijose atliktuose tyrimuose, pavyzdžiui, $M = 19,36$, $SD = 7,78$ (Desmarais et al., 2012). Tačiau mūsų tyrime gauti mažesni vidutiniai stiprybių balai ($M = 13,85$), palyginti su kitų tyrimų rezultatais (pvz., $M = 15,82$, $SD = 5,16$ (Laurinavičius & Klimukienė, 2020); $M = 18,53$, $SD = 8,77$ (Desmarais et al., 2012); $M = 18,66$, $SD = 8,36$ (De Beuf et al., 2023)). Tai gali būti susiję su tuo, kad mūsų tyrimo imtį sudarė tik vyriškosios lyties jaunuoliai, o merginų įtraukta nebuvo. Be to, šiame tyrime START:AV vertinimus darė tyrėja interviu, atliktų su jaunuoliais tikslingai šio tyrimo tikslais, pagrindu, skirtingai nei kituose tyrimuose, kur vertinimus atliko įstaigos darbuotojai, turintys galimybę remtis ne tik pokalbio metu, bet ir stebėdami kasdienės sąveikas su nuteistaisiais gauta informacija. Galiausiai, šalyse, turinčiose pozityviosios psichologijos taikymo baudžiamosios justicijos sistemoje patirties ir apsauginius veiksmus traktuojančiose taip pat kaip rizikos veiksmus (Wanamaker et al., 2018b), yra labiau įprasta vertinti stiprybes ir pagal tai individualizuoti korekcines intervencijas (Bonta & Andrews, 2016).

Atlikus koreliacijų tarp START:AV stiprybių ir sunkumų bendrų balų, taip pat tarp atskirų kategorijų analizę, gauti statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai. Pavyzdžiui, stipri koreliacija ($r = -0,69$) tarp bendro stiprybių ir bendro sunkumų balo rodo, kad stiprybės ir sunkumai paaiškina apie 49 proc. vienas kito dispersijos. Tai rodo, jog jie yra tarpusavyje susiję, tačiau ne tapatūs konstruktai. Šie rezultatai atitinka kitų tyrimų rezultatus. Pavyz-

džiui, START:AV autorių komandos atliktame START:AV validumo tikrinimo tyrime koreliacija tarp stiprybių ir sunkumų bendrų balų siekė $r = -0,74$ (Viljoen, Beneteau et al., 2012). Tyrimuose, kuriuose rizikos ir apsauginiai veiksniai buvo vertinami atskirais instrumentais, taip pat gautos panašios koreliacijos (pvz., $r = -0,69$, de Vries Robbé et al., 2011).

START:AV remiasi struktūruotu specialisto sprendimu, kai įvertinus stiprybes ir sunkumus, yra priimamas sprendimas dėl neigiamų pasekmių rizikos lygio per artimiausius tris mėnesius. Mūsų imtyje didelė smurto, nesmurtinių nusikaltimų, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir savavališko nedalyvavimo rizika buvo įvertinta atitinkamai 2,5; 3,8; 15,2 ir 10,1 proc. atvejų. Tokie rezultatai atitinka trijuose JAV nepilnamečių kalėjimuose atlikto tyrimo rezultatus, kur daugumos paauglių neigiamų pasekmių rizika buvo įvertinta kaip maža (Desmarais et al., 2012). O De Beuf ir bendraautorių (2023) tyrime, atliktame uždaroje paauglių teismo psichiatrijos institucijose, didelė paauglių smurto, nesmurtinių nusikaltimų, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir savavališko nedalyvavimo rizika įvertinta atitinkamai 26,4; 24,5; 39,0; 59,4 proc. tyrimo dalyvių. Uždaroje institucijose esančių jaunuolių rizikos lygis, pagal START:AV vadove pateiktas instrukcijas, turi būti vertinamas „taip, lyg jie šiuo metu būtų paleidžiami į laisvę. <...> Tai padeda nustatyti, ar jaunuoliui būti įstaigoje yra reikšminga, ar jis pasirengęs išeiti į laisvę, kas jam padėtų sėkmingai integruotis į visuomenę“ (Viljoen ir kt., 2018, p. 65). Kitaip tariant, rizikos lygis nurodo taikomų intervencijų intensyvumą (Skeem & Monahan, 2011). Todėl skirtumai tarp bausmių vykdymo ir teismo psichiatrijos įstaigose esančių jaunuolių neigiamų pasekmių rizikos vertinimų, be kita ko, gali būti susiję ir su sisteminiiais teikiamų paslaugų skirtumais.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad sunkumai ir stiprybės, pasireiškusios laisvės atėmimo bausmę atliekantiems jaunuoliams per paskutinius tris mėnesius, reikšmingai koreliuoja su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir savavališko nedalyvavimo rizikos vertinimu. Tai galima paaiškinti ir tuo, kad į baudžiamosios justicijos sistemą už nusikalstamas veikas patenkantys asmenys jau turi narkotikų vartojimo ir žalingesnių vartojimo būdų patirties (Bukten et al., 2020; European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2022; Kolind & Duke, 2016). Kartu kalinių patiriami sunkumai, tokie kaip labiau išreikštos prokriminalinės nuostatos ar didesnis pasipriešinimas gydymui, yra susiję su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu (Kolind & Duke, 2016), atsisakymu laikytis taisyklių ir dalyvauti resocializacijos procese (Wakeling & Lynch, 2020). Taigi labai tikėtina, kad išėjus iš griežtai struktūruotos ir kontroliuojamos aplinkos, neigiamos pasekmės, susijusios su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu ar savavališku nedalyvavimu, savaime nesiliaus ir tik stiprės.

Pažymėtina, kad nebuvo rasta reikšmingų korelacijų tarp START:AV stiprybių ir sunkumų bendrų balų bei savižudybės, viktimizacijos ir nesirūpinimo sveikata rizikos lygio. Nors instrumento autoriai empiriškai pagrindžia, kad START:AV sunkumais ir stiprybėmis galima vertinti skirtingų neigiamų pasekmių riziką probacijoje esančių paauglių imtyje (Viljoen, Beneteau et al., 2012), kitų autorių (pvz., De Beuf et al., 2023; Desmarais et al., 2012) uždaroje institucijose atliktuose tyrimuose reikšmingų sąsajų tarp paauglių stiprybių ir sunkumų bendrų balų bei viktimizacijos (De Beuf et al., 2023; Desmarais et

al., 2012), psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, savižudybės ir savęs žalojimo (De Beuf et al., 2023) rasta nebuvo. Iš vienos pusės, tai gali būti susiję su santykinai nedideliu tokio elgesio pasireiškimu struktūruotoje aplinkoje, kur paaugliai yra nuolat prižiūrimi, todėl nepaisant jų turimų sunkumų, tokių neigiamų pasekmių rizika yra dažniau vertinama kaip maža. Iš kitos pusės, struktūruotas specialisto sprendimas, skirtingai nei statistinis rizikos vertinimo metodas, grindžiamas tuo, kad konkrečių neigiamų pasekmių rizika gali būti labiau susijusi su tam tikrų sunkumų ir stiprybių kombinacija, o ne kiekybine jų išraiška. Braithwite ir kolegos (2010) atliko tyrimą suaugusiųjų psichiatrijos pacientų imtyje, sukūrę vadinamąsias „optimizuotas START stiprybių ir sunkumų skales“, į kurias įtraukė tik tuos elementus, kurie rodė reikšmingą ryšį su vertinama neigiama pasekme. Gauti rezultatai parodė, kad naujai sukurtos stiprybių ir sunkumų skalės, palyginti su bendrais balais, reikšmingai geriau prognozavo bandymus žudyti, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą, nesirūpinimą sveikata ir viktimizaciją (Braithwaite et al., 2010).

Specialisto vertintos START:AV stiprybės reikšmingai teigiamai siejasi su jaunuolių savistata apie adaptyvų funkcionavimą. Jaunuoliai, turintys geresnius ryšius su savo artimaisiais, labiau įsitraukę į darbinę veiklą, interviu metu pateikia daugiau stiprybių kriterijus atitinkančios informacijos apie save. Be to, tyrimo metu buvo rasta, kad aktyvesnis nuteistųjų dalyvavimas mokymosi procese reikšmingai teigiamai koreliuoja su visomis START:AV stiprybių ir neigiamai – su START:AV sunkumų kategorijomis, taip pat neigiamų pasekmių, susijusių su žala kitiems ir taisyklių nesilaikymu, rizika. Tai atitinka Stickle ir Schuster (2023) atliktos metaanalizės rezultatus, pagrindžiančius, jog nuteistųjų švietimas reikšmingai mažina kriminalinio recidyvo riziką ir didina įsidarbinimo bei legalaus darbo užmokesčio gavimo tikimybę.

START:AV sunkumų jaunuolių teigiamos sąsajos su ASR neadaptyvaus funkcionavimo skalėmis rodo, kad interviu su jaunuoliu surinktos informacijos pagrindu atliekamas specialisto vertinimas atspindi jo patiriamus emocijų ir elgesio sunkumus. Skirtingu būdu – SSS ir savistata – atliekant vertinimą galimos skirtingo pobūdžio klaidos (Klimukienė et al., 2018), todėl net ir vidutinio stiprumo reikšmingos koreliacijos tarp kintamųjų pagrindžia konvergentinį validumą (Sellbom, Laurinavičius, Ustinavičiūtė, & Laurinaitytė, 2018).

Taigi START:AV taikymo laisvės atėmimo bausmę atliekančių jaunų suaugusiųjų imtyje rezultatai atitinka teorines prielaidas ir tyrimų, atliktų kitose imtyse, rezultatus. Remiantis gautais ir aptartais šio tyrimo rezultatais galima daryti išvadą, kad START:AV gali būti tinkamas įrankis vertinant laisvės atėmimo bausmę atliekančių 18–23 metų vyrų neigiamų pasekmių riziką. Taip pat nustatyti rizikos ir apsauginių veiksnių ryšiai su elgesio ir emociniais sunkumais leidžia formuluoti išvadą, kad naudojantis START:AV jauniems suaugusiems nuteistiesiems gali būti planuojamos intervencijos.

Tyrimo ribotumai ir praktiniai iššūkiai

Gauti rezultatai START:AV vertę taikomuoju požiūriu pagrindžia tik iš dalies. Rizikos vertinimo instrumentų paskirtis – nustatyti nepageidaujamo elgesio pasikartojimo tikimybę, todėl yra svarbus jų prognostinio validumo klausimas, į kurį skerspjūvio tyrimas

neleidžia atsakyti. Tam yra reikalingi tolesni ilgalaikiai tyrimai. Kitas tyrimo ribotumas yra susijęs su tuo, kad šiame tyrime START:AV sunkumų, stiprybių ir neigiamų pasekmių rizikos kodavimą atliko tik viena vertintoja. Dėl to nebuvo skaičiuojamas vertintojų tarpusavio suderinamumas, o tai galėjo turėti įtakos vertinimų tikslumui. Reikia pasakyti, kad START:AV kodavimą atlikusi specialistė turi didelę tokio tipo vertinimų atlikimo patirtį; ankstesniuose START:AV tyrimuose, kuriuose ji dalyvavo, vertintojų tarpusavio suderinamumas svyravo nuo vidutinio iki labai gero (Klimukienė et al., 2018; Laurinavičius ir Klimukienė, 2020). Tolesni tyrimai, apimantys vertintojų tarpusavio suderinamumo tikrinimą atliekant START:AV vertinimus jaunų suaugusiųjų imtyje, patvirtintų gautų rezultatų tikslumą.

Padėka

Tyrimas atliktas įgyvendinant podoktorantūros stažuotės projektą „Jaunų suaugusiųjų nusikalstamo elgesio prediktoriai“, Nr. S-PD-22-101, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba.

Tyrimo duomenų prieinamumas

Tyrimo duomenys yra įkelti į MIDAS ir atvirai prieinami <http://dx.doi.org/10.18279/MIDAS.258352>

Literatūra

Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2003). *Manual for the ASEBA Adult Forms and Profiles*. University of Vermont, Research Center for Children, Youth and Families.

Adjorlolo, S. (2017). Biological protective factors of criminal offending: Implications for risk assessment research and practice. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 28(1), 108–132. <https://doi.org/10.1080/14789949.2016.1261175>

Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68–73. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x>

Bailen, N. H., Green, L. M., & Thompson, R. J. (2019). Understanding emotion in adolescents: A review of emotional frequency, intensity, instability, and clarity. *Emotion Review*, 11(1), 63–73. <https://doi.org/10.1177/1754073918768878>

Bonta, J., & Andrews, D. A. (2016). *The psychology of criminal conduct*. Routledge.

Bowers, L., & Friendship, C. (2017). Forensic psychological risk assessment for the parole board. In K. D. Browne, A. R. Beech, L. A. Craig, & S. Shou (Eds.), *Assessments in forensic practice* (pp. 103–121). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118314531.ch6>

Braithwaite, E., Charette, Y., Crocker, A. G., & Reyes, A. (2010). The predictive validity of clinical ratings of the Short-Term Assessment of Risk and Treatability (START). *International Journal of Forensic Mental Health*, 9(4), 271–281. <https://doi.org/10.1080/14999013.2010.534378>

Bukten, A., Lund, I. O., Kinner, S. A., Rognli, E. B., Havnes, I. A., Muller, A. E., & Stavseth, M. R. (2020). Factors associated with drug use in prison – results from the Norwegian offender mental health and addiction (NorMA) study. *Health & Justice*, 8(1), Article 10. <https://doi.org/10.1186/s40352-020-00112-8>

Cauffman, E., Cavanagh, C., Donley, S., & Thomas, A. G. (2015). A developmental perspective on adolescent risk-taking and criminal behavior. In A. R. Piquero (Ed.), *The handbook of criminological theory* (pp. 100–120). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118512449.ch6>

- Cauffman, E., & Steinberg, L. (2012). Emerging findings from research on adolescent development and juvenile justice. *Victims & Offenders*, 7(4), 428–449. <https://doi.org/10.1080/15564886.2012.713901>
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155–159. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.155>
- Cunha, O., Castro Rodrigues, A. de, Caridade, S., Dias, A. R., Almeida, T. C., Cruz, A. R., & Peixoto, M. M. (2023). The impact of imprisonment on individuals' mental health and society reintegration: Study protocol. *BMC Psychology*, 11(1), Article 215. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01252-w>
- De Beuf, T. L. F., de Vogel, V., Broers, N. J., & de Ruiter, C. (2023). Prospective field validation of the START:AV in a dutch secure youth care sample. *Assessment*, 30(3), 633–650. <https://doi.org/10.1177/10731911211063228>
- de Vries, L. P., van de Weijer, M. P., Ligthart, L., Willemsen, G., Dolan, C. V., Boomsma, D. I., Baselmans, B. M. L., & Bartels, M. (2020). A comparison of the ASEBA Adult Self Report (ASR) and the Brief Problem Monitor (BPM/18-59). *Behavior Genetics*, 50(5), 363–373. <https://doi.org/10.1007/s10519-020-10001-3>
- de Vries Robbé, M. (2014). *Protective factors: Validation of the structured assessment of protective factors for violence risk in forensic psychiatry*. Sl: sn.
- de Vries Robbé, M., de Vogel, V., & de Spa, E. (2011). Protective factors for violence risk in forensic psychiatric patients: A retrospective validation study of the SAPROF. *International Journal of Forensic Mental Health*, 10(3), 178–186. <https://doi.org/10.1080/14999013.2011.600232>
- de Vries Robbé, M., Mann, R. E., Maruna, S., & Thornton, D. (2015). An exploration of protective factors supporting desistance from sexual offending. *Sexual Abuse*, 27(1), 16–33.
- Desmarais, S. L., Sellers, B. G., Viljoen, J. L., Cruise, K. R., Nicholls, T. L., & Dvoskin, J. A. (2012). Pilot implementation and preliminary evaluation of START:AV assessments in secure juvenile correctional facilities. *International Journal of Forensic Mental Health*, 11(3), 150–164. <https://doi.org/10.1080/14999013.2012.737405>
- Desmarais, S. L., & Zottola, S. A. (2020). Violence risk assessment: Current status and contemporary issues. *Marquette Law Review*, 103(793). <https://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol103/iss3/6/>
- Douglas, K. S., & Kropp, P. R. (2002). A prevention-based paradigm for violence risk assessment: Clinical and research applications. *Criminal Justice and Behavior*, 29(5), 617–658. <https://doi.org/10.1177/009385402236735>
- Douglas, K. S., & Skeem, J. L. (2005). Violence risk assessment: Getting specific about being dynamic. *Psychology, Public Policy, and Law*, 11(3), 347–383.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2022). *Prisons and drugs*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2810/880339>
- Farrington, D. P., Loeber, R., & Howell, J. C. (2012). Young adult offenders. *Criminology & Public Policy*, 11(4), 729–750. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2012.00842.x>
- Farrington, D. P., Loeber, R., & Howell, J. C. (2017). Increasing the minimum age for adult court. *Criminology and Public Policy*, 16(1), 83–92.
- Fazel, S., Wolf, A., Vazquez-Montes, M., & Fanshawe, T. R. (2019). Prediction of violent reoffending in prisoners and individuals on probation: A Dutch validation study (OxRec). *Scientific Reports*, 9(1), 841–864. <https://doi.org/10.1038/s41598-018-37539-x>
- Frick, P. J., & Viding, E. (2009). Antisocial behavior from a developmental psychopathology perspective. *Development and Psychopathology*, 21(4), 1111–1131. <https://doi.org/10.1017/S0954579409990071>
- Hart, S. D., Douglas, K. S., & Guy, L. S. (2017). The structured professional judgement approach to violence risk assessment: Origins, nature, and advances. In D. P. Boer, A. R. Beech, T. Ward, L. A. Craig, M. Rettenberger, L. E. Marshall, & W. L. Marshall (Eds.), *The Wiley handbook on the theories, assessment, and treatment of sexual offending* (Vols. 1–3, pp. 643–666). Wiley Blackwell.
- Kleeven, A. T. H., de Vries Robbé, M., Mulder, E. A., & Popma, A. (2023). The validity of violence risk assessment in young adults: A comparative study of juvenile and adult risk assessment tools. *Emerging Adulthood*, 11(6), 1409–1422. <https://doi.org/10.1177/21676968231184278>
- Klimukienė, V., Laurinavičius, A., Laurinaitytė, I., Ustinavičiūtė, L., & Baltrūnas, M. (2018). Examination of convergent validity of the START:AV ratings among male juveniles on probation. *International Journal of Psychology: Biopsychosocial Approach*, 22, 31–54. <https://doi.org/10.7220/2345-024x.22.2>

- Kolind, T., & Duke, K. (2016). Drugs in prisons: Exploring use, control, treatment and policy. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 23(2), 89–92. <https://doi.org/10.3109/09687637.2016.1153604>
- Laurinavičius, A., & Klimukienė, V. (2020). Tyrimo metodologija. In A. Laurinavičius (red.), *Nepilnamečių teisės pažeidėjų rizikos ir apsauginių veiksmų analizė* (pp. 87–135). Vilniaus universiteto leidykla.
- Laurinavičius, A., & Ustinavičiūtė-Klenauskė, L. (2020). Galimybių prognozuoti paauglių delinkventinį elgesį tyrimas. In A. Laurinavičius (red.), *Nepilnamečių teisės pažeidėjų rizikos ir apsauginių veiksmų analizė* (pp. 175–221). Vilniaus universiteto leidykla.
- Lodewijks, H. P., de Ruiter, C., & Doreleijers, T. A. (2010). The impact of protective factors in desistance from violent reoffending: A study in three samples of adolescent offenders. *Journal of Interpersonal Violence*, 25(3), 568–587.
- Miller MacDonald, I. (2016). *Protective factors in the sexual offending area: Analysis of the concept and a preliminary model* [Master thesis, Victoria University of Wellington].
- Moffitt, T. E. (2018). Male antisocial behaviour in adolescence and beyond. *Nature Human Behaviour*, 2, 177–186.
- Penney, S. R. (2021). Innovations in violence risk assessment: What aviation can teach us about assessing and managing risk for rare and serious outcomes. *International Journal of Law and Psychiatry*, 77, Article 101710. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2021.101710>
- Polaschek, D. L. (2016). Desistance and dynamic risk factors belong together. *Psychology, Crime & Law*, 22(1–2), 171–189.
- Sellbom, M., Laurinavičius, A., Ustinavičiūtė, L., & Laurinaitytė, I. (2018). The triarchic psychopathy measure: An examination in a Lithuanian inmate sample. *Psychological Assessment*, 30(7), e10–e20. <https://doi.org/10.1037/pas0000603>
- Shepherd, S. M., Strand, S., Viljoen, J. L., & Daffern, M. (2018). Evaluating the utility of ‘strength’ items when assessing the risk of young offenders. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 29(4), 597–616. <https://doi.org/10.1080/14789949.2018.1425474>
- Sher, M. A., Warner, L., McLean, A., Rowe, K., & Gralton, E. (2017). A prospective validation study of the START:AV. *Journal of Forensic Practice*, 19(2), 115–129. <https://doi.org/10.1108/JFP-10-2015-0049>
- Shingler, J., Sonnenberg, S. J., & Needs, A. (2018). Risk assessment interviews: Exploring the perspectives of psychologists and indeterminate sentenced prisoners in the United Kingdom. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(10), 3201–3224. <https://doi.org/10.1177/0306624X17739211>
- Singh, J. P., Desmarais, S. L., Hurducas, C., Arbach-Lucioni, K., Condemarin, C., Dean, K., Doyle, M., Folino, J. O., Godoy-Cervera, V., Grann, M., Ho, R. M. Y., Large, M. M., Nielsen, L. H., Pham, T. H., Rebocho, M. F., Reeves, K. A., Rettenberger, M., de Ruiter, C., Seewald, K., & Otto, R. K. (2014). International perspectives on the practical application of violence risk assessment: A global survey of 44 countries. *International Journal of Forensic Mental Health*, 13(3), 193–206. <https://doi.org/10.1080/14999013.2014.922141>
- Singh, J. P., Grann, M., & Fazel, S. (2011). A comparative study of violence risk assessment tools: A systematic review and metaregression analysis of 68 studies involving 25,980 participants. *Clinical Psychology Review*, 31(3), 499–513. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.11.009>
- Skeem, J. L., & Monahan, J. (2011). Current directions in violence risk assessment. *Current Directions in Psychological Science*, 20(1), 38–42. <https://doi.org/10.1177/0963721410397271>
- Stickle, B., & Schuster, S. S. (2023). Are schools in prison worth it? The effects and economic returns of prison education. *American Journal of Criminal Justice*, 48(6), 1263–1294. <https://doi.org/10.1007/s12103-023-09747-3>
- Šimulionienė, R., Gedutienė, R., Rugevičius, M., Žakaitienė, A., & Brazdeikienė, L. (2016). *ASEBA suaugusiųjų klausimyno vadovas*. Klaipėdos universiteto leidykla.
- Ustinavičiūtė, L., & Klimukienė, V. (2020). START:AV konvergentinis validumas. In A. Laurinavičius (red.), *Nepilnamečių teisės pažeidėjų rizikos ir apsauginių veiksmų analizė* (pp. 137–172). Vilniaus universiteto leidykla.
- Vijjoen, J. L., Gray, A. L., & Barone, C. (2016). Assessing risk for violence and offending in adolescents. In R. Jackson & R. Roesch (Eds.), *Learning forensic assessment: Research and practice* (2nd ed., pp. 357–388). Routledge/Taylor & Francis Group.

Viljoen, J. L., Beneteau, J. L., Gulbransen, E., Brodersen, E., Desmarais, S. L., Nicholls, T. L., & Cruise, K. R. (2012). Assessment of multiple risk outcomes, strengths, and change with the START: AV: A short-term prospective study with adolescent offenders. *International Journal of Forensic Mental Health, 11*(3), 165–180. <https://doi.org/10.1080/14999013.2012.737407>

Viljoen, J. L., Cruise, K. R., Nicholls, T. L., Desmarais, S. L., & Webster, C. (2012). Taking stock and taking steps: The case for an adolescent version of the short-assessment of risk and treatability. *International Journal of Forensic Mental Health, 11*(3), 135–149. <https://doi.org/10.1080/14999013.2012.737406>

Viljoen, J. L., Nicholls, T. L., Cruise, K. R., Desmarais, S. L., & Webster, C. D. (2014). *Short-term assessment of risk and treatability: Adolescent version (START: AV)–User guide*. Mental Health, Law, and Policy Institute.

Viljoen, J. L., Nicholls, T. L., Cruise, K. R., Desmarais, S. L., & Webster, C. J. (2018). *Rizikos ir atsako į intervencijas artimiausiu metu vertinimas: Paauglių versija*. Baltijos kopija.

Viljoen, J. L., Nicholls, T. L., Cruise, K. R., Douglas-Beneteau, J., Desmarais, S. L., Barone, C. C., Petersen, K., Morin, S., & Webster, C. D. (2016). *START:AV knowledge guide. A research compendium on the START:AV strength and vulnerability items*. Mental Health, Law, and Policy Institute. <http://www.sfu.ca/psyc/faculty/viljoen/STARTGuide.pdf>

Viljoen, J. L., Scalora, M., Cuadra, L., Bader, S., Chávez, V., Ullman, D., & Lawrence, L. (2008). Assessing risk for violence in adolescents who have sexually offended: A comparison of the J-SOAP-II, J-SORRAT-II, and SAVRY. *Criminal Justice and Behavior, 35*(1), 5–23. <https://doi.org/10.1177/0093854807307521>

Vincent, G. M., Drawbridge, D., & Davis, M. (2019). The validity of risk assessment instruments for transition-age youth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 87*(2), 171–183. <https://doi.org/10.1037/ccp0000366>

Wakeling, H., & Lynch, K. (2020). *Exploring substance use in prisons: A case study approach in 5 closed male English prisons*. HM Prison & Probation Service. <https://www.gov.uk/government/publications/exploring-substance-use-in-prisons-a-case-study-approach-in-5-closed-male-english-prisons>

Wanamaker, K. A., Jones, N. J., & Brown, S. L. (2018). Strengths-based assessments for use with forensic populations: A critical review. *International Journal of Forensic Mental Health, 17*(2), 202–221. <https://doi.org/10.1080/14999013.2018.1451414>